

Δὲν ὑφίσταται κατάστασις χειρῶν ἐκείνης, ἣν ἐπιφέρει εἰς τινὰ λαὸν ἡ ἐμφύλιος ρῆξις, οἱ ἀμοιβαῖοι σπαραγμοὶ τῶν φατριῶν, ὧν σκοπὸς τυγχάνει οὐχὶ ὠρισμένη ἐθνικὴ ἰδέα, ἀς δὲν χαρακτηρίζει διαφορὰ γνώμων περὶ κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ζητημάτων γενικωτέρων, συζητουμένων ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ἐφήμερα προσωπικὰ συμφέροντα, ἔνοχα πάθη, παρωθοῦντα μέχρι ματίας τὰς ἀντιμαχομένας φατρίας. Ἡ ἠθικὸς εἶχεν ἐκλίπη ἐκ τοῦ βίου τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν τῆς Ἰταλίας ἐν τε ταῖς ἐσωτερικαῖς καὶ ταῖς ἐξωτερικαῖς αὐτῶν σχέσεσι· τὸ δηλητήριο καὶ ἡ δολοφονία ἦσαν ἐπίσημα, ἀνεγνωρισμένα θεμελιώδη ἄρθρα τοῦ διεθνοῦς κώδικος τῶν ἰταλικῶν κυβερνήσεων, καλουσῶν ἐπὶ τέλους καὶ τὸν ξένον πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ροπῶν τῆς οἰκείας φατρίας. Αὐτὸς ὁ Δάντης, ὁ αὐστηρὸς καὶ φιλόπατρις Γιβελλῖνος, ἐν τῇ ἠθικῇ καὶ πολιτικῇ συγχύσει τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, παρ' οὐδενὸς Ἰταλοῦ ἀναμένων πλέον τὴν σωτηρίαν τῆς Ἰταλίας, ἐκάλει, ἀρχομένου τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων τὸν νεωστὶ ἀνακηρυχθέντα Γερμανὸν αὐτοκράτορα Ἐρρίκον von Lützeburg, περιβληθέντα ἤδη τὸ σιδηροῦν βασίλειον στέμμα τῆς Ἰταλίας ἐν τῷ ἀγίῳ Ἀμβροσίῳ τῶν Μεδιολάνων, ἵνα σώσῃ τὴν ἀτυχῆ χώραν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς καταπτώσεως. Ἡδὲν προσεγγίζει ὁ χρόνος τῶν πόθων, ἐπεφώνει ὁ προγεγραμμένος ποιητής, ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἀναφαίνονται τὰ σημεῖα τῆς παρηγορίας καὶ τῆς εἰρή-

νης· ἀστράπτει ἡ νέα ἡμέρα, καθ' ἣν θέλει ἔλθῃ ὁ νέος Μωϋσῆς, ὁ ἀπελευθερώσων ἀπὸ τῶν Αἰγυπτίων τὸν λαὸν αὐτοῦ. Καὶ συνέχαιρεν εὐελπὶς τῇ Ἰταλίᾳ, ὅτι ἔμελλε νὰ καταστῇ ταχέως τὸ ἀντικείμενον τοῦ φθόνου ἄλλου τοῦ κόσμου, ὡς καὶ αὐτῶν τῶν Σαρακηνῶν, ὅτι προσήγγιζεν ἐκεῖνος, ὅστις ἔμελλε ν' ἀπολυτρώσῃ αὐτὴν ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν πανούργων.

Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἰταλίας, ἔστω καὶ διὰ τῶν ξένων, ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῆς παπικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἰθαγενοῦς ὀλιγαρχίας καὶ ἡ ὑπὸ μίαν ἀρχὴν ἐνοποίησης τῆς πατρίδος ἦτο τὸ πρόγραμμα τοῦ Γιβελλινισμοῦ, οὗ ὁ Δάντης ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πρώτων καὶ ἐνδοξοτάτων ἀντιπροσώπων, ὁ δὲ Μακιαβέλλης ὑπετύπωσε πλήρη αὐτοῦ τὴν ἔννοιαν ἐν τῷ *Ἡγεμόνι*, ὡς ἔπραξεν ἤδη τοῦτο πρότερον ὁ ποιητὴς τῆς *Θείας Κωμωδίας* ἐν τῇ *Μοναρχίᾳ*, τῷ πολιτικῷ αὐτοῦ συγγράμματι. Ὁ Γιβελλινισμὸς ἐπέδιωκε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πολιτείας ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῶν προνομιούχων, τὴν νέαν πολιτικὴν τῆς κοινωνίας ὀργάνωσιν, ὅπως ἤρξατο ἤδη αὕτη πραγματουμένη ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος. Ταύτην δὲ τὴν πολιτικὴν ἀπεπειράθη νὰ ἐρμηνεύσῃ ἐν τῷ *Ἡγεμόνι* ὁ Μακιαβέλλης ἐπιτυχέστερον παντὸς ἄλλου συγχρόνου, καθ' ὃν χρόνον ἠμφισβητεῖτο ἡ ἀρχαία θεωρία τῆς ὑπεροχῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, ὑπὸ τὴν ἐνέργειαν τῶν ροπῶν τοῦ νέου πολιτισμοῦ κατίσχυεν ἡ ἰδέα τῆς ἀληθοῦς πολιτείας ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης.

Ἐλλειψις στρατιωτικῆς παιδείσεως, φυσικὴ ἄρα ἀτονία καὶ ἀποθάρρυνσις τοῦ πολίτου, ἀπερρόφησε πᾶσαν ἰκμάδα καὶ συναίσθησιν ἐθνικῆς ἀξιοπρεπείας. Πρὶν ἢ εἰσέτι ἢ Ἰταλία καταστῆ τέλεον δούλη τῶν ξένων, ὑπεδουλώθη εἰς ἑαυτήν, ἀνίκανος οὕσα ν' ἀποκρούσῃ τοὺς πολεμίους, τοὺς ἐπιβουλεύοντας τῇ ἐπιφθόνῳ χώρᾳ. Ἐνῶ πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης ἡ τέχνη τοῦ πολέμου ἐθεωρεῖτο ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ὡς ἡ εὐγενεστάτη τῶν ἀσχολιῶν, τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐπιτήδευμα τῆς τιμαριωτικῆς εὐγενείας, ἐν Ἰταλίᾳ μόνον παρέλυε τὰς φυσικὰς τοῦ λαοῦ δυνάμεις, πᾶσαν ἄρα ἐθνικὴν μεγαλοφροσύνην καὶ ἀξιοπρέπειαν, ὁ νωχελῆς καὶ ἐκδεδιητημένος βίος ταπεινοῦ αἰσθητισμοῦ, τὸ κλασικὸν τοῦτο *dolce far niente* τῆς ἰταλικῆς ἀπραγμοσύνης. Ἐντεῦθεν οἱ ἐπὶ μισθῶ στρατευόμενοι, οἱ πολυθρύλητοι *Condottieri* τῶν χρόνων ἐκείνων, εἰς οὓς παρεδίδετο ἡ φυλακὴ τῆς τιμῆς τῶν νωθρῶν κατοίκων τῆς χερσονήσου. Ἡ στρατιωτικὴ παίδευσις τοῦ πολίτου ἀναπτύσσει καὶ κρατύνει τὸ φιλόπατρι φρόνημα, τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν· ἡ πολιτικὴ ἀρετὴ ἀντλεῖ τὰς ἰσχυροτάτας τῶν δυνάμεων αὐτῆς οὐχὶ τοσοῦτον ἐκ τοῦ ἐμπορικοῦ γραφείου ἢ ἐκ τοῦ βιομηχανικοῦ ἐργαστηρίου, ὧν ἔβριθε τότε ἡ Ἰταλία, ἀλλ' ἐξόχως ἐκ τοῦ στρατοπέδου, σχολείου φυσικῆς καὶ ἠθικῆς ἐπιρρώσεως τοῦ ἀτόμου, ἐν ᾧ ὁ πολίτης ἐκδιδάσκεται γενναῖα μαθήματα πειθαρχίας, ὑπακοῆς εἰς τοὺς νόμους, προθυμούμενος ἐκάστοτε νὰ προκινδυνεύσῃ ἐπὶ θυσία τῆς ζωῆς ὑπὲρ τῆς

πατρίδος, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ὁποίας ἔταξεν αὐτὸν τὸ καθῆκον. Μόνος ὁ ἀγαθὸς στρατιώτης δύναται νὰ αἰσθανθῇ τὴν κλησιν τοῦ πολίτου. Διὰ μακρῶν ἀναπτύσσει ὁ Μακιαβέλλης ἐν τῷ περὶ Τέχνης τοῦ πολέμου συγγράμματι αὐτοῦ, κατὰ πόσον συντελεῖ ἡ σκόπιμος στρατιωτικὴ ὀργάνωσις λαοῦ τινος εἰς τὴν ἐθνικὴν ἰσχύον. Λαὸς ἄνευ στρατιωτικῆς συντάξεως καθίσταται κατ' ἀνάγκην ἄνανδρος, καταλείπων τὰς τάξεις αὐτοῦ, ὑποχωρῶν πρὸ τῆς πρώτης τοῦ ἐχθροῦ ἐμφανείας. Οὔτε ὁ ἀριθμὸς τὸν ἐνισχύει, οὔτε αἱ μεγάλαι στρατιωτικαὶ παραδόσεις. Καθίσταται μοιραίως ἀφιλότιμος, ἀτιμάζεται ἐθελουσίως, ἐξαχρειοῦται ὡς οἱ εὐτελέστατοι τῶν δούλων. Οὐαὶ τῷ τοιούτῳ λαῷ! καταδίκη θανάτου κατέρχεται ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν αὐτοῦ σελίδων· θέλουσι δεσπύσῃ αὐτοῦ οἱ πρῶην δούλοι, θέλουσι περιφρονήσῃ αὐτὸν οἱ πρῶην θαυμασταί, οἱ φίλοι καὶ σύμμαχοι. Ἡ πατρίς θᾶπτον ἢ βράδιον θέλει ὑποκύψῃ πρὸ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ ξένου, δουλουμένη καὶ ἐξαντλουμένη. Τοῦναντίον ἡ στρατιωτικὴ ἀρετὴ εἶνε τὸ ἀληθὲς πάλαιον τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν. Καὶ παρὰ τίνος, ἐπιφωνεῖ ὁ Μακιαβέλλης, ὀφείλει νὰ ζητήσῃ ἡ πατρίς μείζονα πίστιν ἢ παρὰ τοῦ ὀρκισθέντος ν' ἀποθάνῃ ὑπὲρ αὐτῆς; (1)

Ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ δι' ἀνκριθμῆτων παραδειγμάτων, ὅτι οἱ εὐδοκιμήσαντες λαοὶ ἐν ταῖς τέχναις τῆς εἰρήνης ἦσαν οἱ κατ' ἐξοχὴν εὐδοκιμήσαντες ἐν τῇ πολεμικῇ τέχνῃ. Τὸ φυσικὸν σθένος, ὃ περ ἐκ-

(1) Dell'arte della guerra.

δηλοῦται ἐν τῇ μάχῃ, εἶνε σύναμα καὶ ἠθικὸν σθένος, πραγματοποιούμενον μυριοτρόπως ἐν τῇ εἰρηνικῇ τοῦ ἄστεως ἐργασία πρὸς κτῆσιν τῶν ἀγαθῶν, ὧν ἄνευ εἶνε ἀδύνατον νὰ λειτουργήσῃ προσηκόντως καὶ εὐημερήσῃ οἰαδῆποτε πολιτικὴ κοινωνία.

Ἡ Ἰταλία τοῦ αἰῶνος ἐκείνου μαρτυρεῖ τὴν ἀλήθειαν τῶν σκέψεων τούτων. Ὁ Μακιαβέλλης οἰκτεῖρει διὰ μακρῶν πανταχοῦ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν ἐξάντλησιν, ἐξ ἐλλείψεως στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ προελθοῦσαν, τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Οὕτως αἱ ἰθαγενεῖς κυβερνήσεις πάσης πολιτειακῆς μορφῆς, ἠναγκάζοντο νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν ἀρωγὴν τῶν ξένων, σύγκλυδος ὄχλου ἀπλήστων καὶ φιλοδόξων τυχοδιωκτῶν, πρὸς περιφρούρησιν αὐτῶν καὶ ἀσφάλειαν· αὗται δὲ καθίσταντο ἀκολούθως ὑποτελεῖς τῶν ἐπὶ μισθῷ ἀναλαβόντων τὴν ἀμυναν τῆς χώρας. Οἱ φύλακες τῆς τάξεως μετεμορφοῦντο εἰς δεσπότες τοῦ λαοῦ, εἰς πρωτίστους τῆς τιμῆς αὐτοῦ καὶ τῆς ἀσφαλείας πολεμίου. Ἡ δὲ ὠραιοτάτη, ἡ μάλιστα πεπολιτισμένη χώρα τῆς Εὐρώπης, ἐγένετο ἐπὶ τέλους τὸ ἀμφιθέατρον τῆς πάλης βαρβάρων μονομάχων, ἀπὸ πάσης εὐρωπαϊκῆς γωνίας εἰσβαλλόντων.

Παρὰ τὰ αἴτια ταῦτα, ἡ δημοτικὴ ἐλευθερία τῶν πολιτειῶν τῆς Ἰταλίας, ἥτις τοσοῦτον συνετέλεσεν ἄλλοτε εἰς τὴν ὑλικὴν καὶ πνευματικὴν αὐτῶν ἀκμὴν, παραγαγοῦσα τοσαῦτα θαυμάσια τῆς τέχνης ἀριστουργήματα ἐν Φλωρεντία καὶ ἐν Βενετία, ἐν Μεδιολάνῳ καὶ ἐν Βονωνία, ὑπο-

θάλψασα σὺν τῷ χρόνῳ, ἔνεκα τοπικῶν
μικροφιλοδοξιῶν καὶ ἀνταγωνισμῶν, τὸ αἴ-
σθημα στενοῦ καὶ μισαδέλφου πνεύμα-
τος, ἐξησθένωσεν ἐν συνόλῳ τὴν ἐθνικὴν
συνείδησιν καὶ ἀπερρόφησε πᾶσαν φιλοπα-
τρίας ιδέαν, ἣτις ἐπὶ τέλους ἔμελλε νὰ
ἐπενέγκῃ τὸν κοινωνικὸν ἐξευτελισμὸν τῆς
Ἰταλίας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΚΟΝ ΚΑΤΕΧΕΥΜΑΤΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΠΕΤΙΔΟΣ

Γ'.

Τὰ ἔθνη ὑφίστανται πολλάκις τὴν χαλάρωσιν ταύτην τῶν ἠθῶν, ἣτις εἶνε καὶ χαλάρωσις τῶν δυνάμεων, τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας. Ὅτε ἡ κοινωνικὴ ἐργασία παρεκτρέπεται τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς, ἡ δὲ πολιτικὴ τάξις ἀστοχεῖ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἠθικὴν ιδέαν, ἥς ἄνευ ἀδύνατον νὰ εὐδοκιμήσῃ οἰαδήποτε ὄμας ἀνθρώπων, τὸ ὑφιστάμενον καθεστῶς λειτουργεῖ πλημμελέστατα ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ εὐκοσμία οὐδὲν σημαίνουσιν. Ὁ καθολικὸς σκοπὸς ὑποχωρεῖ πρὸ τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος· τὸ ἐνστικτον πρὸ τοῦ αἰσθήματος. Ἐπέρχεται ἡ χαλάρωσις τῶν ἠθῶν καὶ ἀποτέλεσμα ταύτης ἡ διάσπασις τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων, ἡ ἀνικανότης αὐτῶν ν' ἀνταγωνισθῶσι πρὸς πᾶσαν ἔσωθεν ἢ ἔξωθεν ἐκδηλουμένην ἀντίδρασιν. Διὰ τῶν γενικῶν τούτων ἐκφράσεων δύναται νὰ παρασταθῇ ἡ εἰκὼν λαοῦ τινος, παρεκτρεπομένου τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ, ἐγκαταλιμπάνοντος τὰ ἔθνικα ιδεώδη, ἅτινα ἐκληροδότησαν εὐγενεῖς πρόγονοι διὰ θυσιῶν καὶ μαρτυριῶν.

Πρὸ τοιαύτης καταστάσεως, πρὸ τοιαύτης ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων, ὁ νοῦς τοῦ ιδιώτου ἐκλείπει, ἀγνοῶν τί νὰ ἐλπίσῃ καὶ νὰ σκεφθῇ. Καὶ ὑπάρχουσι πολλοὶ ιδιωταὶ ἐν χρόνοις ἠθικῆς ἀπογοητεύσεως καὶ πνευματικῆς καρηβαρίας· ἡ ἔξαρσις

τῆς σκέψεως ὑπὲρ τὰ ἐσκεμμένα νομίζεται παραφροσύνη, ἢ δὲ τόλμη τῆς ἐνεργείας ἔνοχος κακουργία. Ὀλίγοι εἶνε διατεθειμένοι νὰ σκεφθῶσιν, ὀλιγώτεροι δὲ νὰ ἐκφράσωσι τὴν σκέψιν αὐτῶν. Ἄλλ' ἔξω τῶν νεφῶν τῶν κοινωνικῶν προλήψεων καὶ τῆς πνευματικῆς ἀδρανείας, ὑπεράνω τῆς ὀμίχλης τῆς περισκεπούσης τὸν πλήρη πεζότητος καὶ ἀπραγμοσύνης καθημερινὸν βίον τοιοῦτου λαοῦ, ἐν τῷ διαυγεῖ αἰθέρι τῆς ιδέας, κυοφορεῖται, ἵν' ἀποκαλυφθῇ τάχιον ἢ βράδιον, ὁ ἀνὴρ, ὁ θεοφώτιστος τῆς ἱστορίας προφήτης, προσατενίζων νέους ὀρίζοντας τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, ἀποκαλύπτων δ' αὐτοὺς καὶ ἐρμηνεύων εἰς τοὺς συγχρόνους τὸ ἀπόρρητον τῆς ἐργασίας, δι' ἧς ἡμέραν τινὰ ὁ λαός, ὁ νῦν πεπλανημένος καὶ παραπαίων, θέλει ἐπαναλάβῃ τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ συνείδησιν καὶ δρᾶσιν ἐν τῇ προσηκούσῃ ἐπιδιώξει καὶ πραγματώσει τῶν τρόπων, δι' ὧν τελεσθήσεται ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ αὐτοῦ ἀνάστασις καὶ εὐημερία.

Τοιοῦτος ἀνὴρ, σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς τοῦ ἰταλικοῦ λαοῦ, παρίσταται κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὁ συγγραφεὺς τοῦ Ἡγεμόνος, ὁ Νικόλαος Μακιαβέλλης. Ἦτο ἀναγκαῖος ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν διὰ τὴν Ἰταλίαν. Ἡ χώρα αὕτη, ἣτις κατ' ἐξοχὴν ἀπεκάλυψεν εἰς τοὺς νέους τῆς Εὐρώπης λαοὺς τὸ φῶς τῆς σοφίας, περιεπλανήθη ἀπαισίως ἐν ἀτραποῖς ἀκατονομάστου κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς καταστροφῆς. Τὸ πνεῦμα αὐτῆς, τὸ τοσοῦτον ἀπαραμίλλως ἀποκαλυφθὲν ἐν τοῖς γράμμασι, ταῖς τέχναις καὶ ταῖς ἐπι-

στήμααις, δὲν κατώρθωσε νὰ τὴν ἀποσπάσῃ τῆς ἠθικῆς ἀποπλανήσεως, πρὸς ἣν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεᾶν κατεφέρετο· ἀπηλευθέρωσεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς σκοτεινῆς εἰρκτῆς τῆς ἀγνοίας, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἱκανὸν καὶ νὰ τὴν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τῆς σκοτεινῆς εἰρκτῆς τῶν παθῶν καὶ τῆς ἀνηθικότητος. Οὕτως ἐπῆλθεν ἐπὶ τέλους ἡ ὑποδούλωσις εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς, τοὺς ξένους, πάντα φιλόδοξον ἐγκληματίαν.

Ὁ μέγας ἀνὴρ, ὁ ἀποκαλύπτων εἰς τὸ ἔθνος αὐτοῦ τὴν ἀλήθειαν, ὁ προτείνων τὰ φάρμακα τῆς θεραπείας τῆς νόσου, ὁ ἐργαζόμενος νὰ σώσῃ αὐτό, νὰ βελτιώσῃ, νὰ ἀποκαθάρῃ, δὲν κατανοεῖται εὐχερῶς, ὅσον καὶ ἂν εἶνε ὑπέροχος καὶ ἀφωσιωμένος εἰς τὴν ἱεράν αὐτοῦ ἀποστολήν. Εὐτυχῆς, ἂν κατανοηθῇ ζῶν. Ἀλλὰ πῶς εἶνε τοῦτο δυνατὸν; ἂν κατένοεῖτο, καθ' ἣν στιγμὴν ἀπήγγελλεν εἰς τὸν λαὸν τὸ ρῆμα τῆς ἀπολυτρώσεως, ἤθελε σημανθῆ διὰ τούτου, ὅτι ὁ λαὸς εἶνε ἤδη ὠριμος πρὸς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἐθνικοῦ προγράμματος, καὶ τότε ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἀνδρὸς τούτου δὲν θὰ ἦτο δυσχερής· θὰ ἦτο ἴσως ὁ πρῶτος μεταξὺ ἴσων, ἀλλ' οὐχὶ ἕκτακτος φυσιογνωμία. Ἀλλ' ἐν ἡ περιπτώσει τοῦτο δὲν συμβαίνει, ὁ ἀνὴρ καθίσταται προφήτης· ἡ δὲ ἱστορία μαρτυρεῖ, ὅτι οὐδεὶς προφήτης ἐν τῇ πατρίδι, παρασκευαζούσῃ αὐτῷ πάντοτε τὸν Γολγοθᾶν. Ὁ μεταρρυθμιστὴς ἔρχεται κατ' ἀνάγκην εἰς ρῆξιν πρὸς τὸ παρελθόν, πρὸς τὸ ἐνεστώς, πρὸς τὰ καθεστῶτα, ἀναθεματίζων αὐτά, ἀπαγγέλλων τὴν ὑπερτάτην ἱστορικὴν καταδί-

κην, ἥτις μετὰ μακρὸν ἢ βραχὺν χρόνον θέλει τύχη πραγμάτων.

Ἐντεῦθεν ἡ παραγνώρισις αὐτοῦ, ἡ καταδίωξις, ἡ τιμωρία ὑπὸ τῶν συγχρόνων.

ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην ἐρευνώμενος ὁ Μακιαβέλλης εἶνε ἀληθῶς μέγας ἀνὴρ τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος. Ἐκπροσωπῶν πᾶσαν τὴν σύνθεσιν τῶν πλεονεκτημάτων καὶ μειονεκτημάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀποκαλύπτεται. ὡς ὁ ἐξαγνιστὴς καὶ ἐπανορθωτὴς αὐτῆς, ἥτις καὶ περ πίπτουσα κοινωνικῶς καὶ πολιτικῶς, φέρει ἀρκοῦσαν ἐν ἑαυτῇ ἰσχύον, ἵνα πρωταγωνιστῇ εἰσέτι ἐν τῇ πνευματικῇ ἐνεργείᾳ τοῦ νεωτέρου κόσμου.

Ὁ Γερμανὸς ἱστοριογράφος Γερβίνος, θαυμάζων τὸν Μακιαβέλλην, ὡς περιλαβόντα ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ πᾶν ὅτι παρήγαγε τὸ ἔθνος καὶ ἡ ἐποχὴ ἐκείνη, μία τῶν θαυμασιωτάτων, φρονεῖ ὅτι ἂν ἐγίνωσκε τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως, ἡ νεωτέρα Εὐρώπη δυσχερῶς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιδείξῃ ἐφαμίλλους αὐτῷ. Ἀλλὰ πόθεν ἀπέρρευσεν ἡ ποικίλη δράσις τοῦ Μακιαβέλλης, ἡ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τούτων; Δυνατὸν νὰ διαφέρῃ κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Λουθήρου καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ καθηγεμόνων τῆς Μεταρρυθμίσεως, ἡ τῶν μεγάλων Ἀνθρωπιστῶν τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος; ἄλλ' εἶνε ἥττον γενναῖον τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ; δὲν ἐπέδρασεν ἐπίσης ἐπὶ τοῦ νεωτέρου εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος; καὶ ὡς ὁ ἴδιος Γερβίνος λέγει, δὲν ἐθεωρήθησαν τὰ πολιτικά τοῦ ἀνδρὸς συγγράμματα ὡς ἐμβριθέστατα

τον σχολεῖον διδασκαλίας ; Ὁ Μακιαβέλλης ὄντως εἶνε ἀντιπρόσωπος τῆς νέας ἱστορικῆς περιόδου, ἣτις καλεῖται Μεταρρύθμισις, ὅπως εἶνε οἱ ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ Μεταρρυθμισταὶ τῶν χρόνων ἐκείνων (¹).

Τὰ λατινικὰ ἔθνη, ἐπικαλοῦμαι καὶ πάλιν τὸν Γερβίνον, δὲν γινώσκουσιν ὑπέρτερον αὐτοῦ ἄνδρα. Ἀληθῶς· τέλειος ἀποκαλύπτεται μικρόκοσμος καθ' ὅλην ἐν γενεῖ τὴν πνευματικὴν καὶ κοινωνικὴν δρασίαν. Ἡ ἀρίστη τῶν κωμωδιῶν αὐτοῦ, ὁ **Μανδραγόρας**, γεγραμμένη κατὰ τὰ πρότυπα τῆς κωμωδίας τοῦ Μενάνδρου καὶ τοῦ Πλάτου, καυστικὴ σάτυρα τῆς χαλαρώσεως τῶν συγχρόνων ἡθῶν, ἐλευθερωτάτη περὶ τὴν ἔκφρασιν καὶ ὑπομιμνήσκουσα τὰ τολμηρότατα καὶ χαριέστατα τῶν διηγημάτων τοῦ Δεκαημέρου, εἶνε μία τῶν καλλίστων κωμωδιῶν τῆς ἰταλικῆς γραμματολογίας, δυναμένη νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰς ἀρίστας τοῦ Μολιέρου, ὅστις καὶ ἀπεμιμήθη ἐν τῷ Ἀκουσίῳ Ἰατρῷ τὴν κωμωδίαν ταύτην. Προὔτιθετο νὰ στηλιτεύσῃ τὸν καθολικὸν κληρὸν, ἐξαχρειωθέντα ἤδη μέχρις ἐνός — ἀπὸ τοῦ Πάπα μέχρι τοῦ κατωτάτου Λευίτου. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ πολυθρύλητος προσφώνησις προσώπου τινὸς τοῦ δράματος : ὦ κληρικοί, ἀρκεῖ νὰ γνωρίσῃ τις ἓνα ἐξ ὑμῶν, ἵνα γνωρίσῃ ὅλους !

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Φλωρεντίας ὁ Μακιαβέλλης ἀναδείκνυται αὐθις εἰς τῶν πρώτων λογογράφων τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Καί περ αὕτη γεγραμμένη κατὰ διαταγὴν καὶ

(¹) Historische Schriften—Machiavelli.

τῆ συνδρομῇ τοῦ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Μεδίκων Πάπα Κλήμεντος, διατηρεῖ ἐν τούτοις ἀρκοῦσαν πνεύματος καὶ κρίσεως ἐλευθερίαν, ἣτις οὐδέποτε κατέλιπε τὸν Μακιαβέλλην καὶ ἐν ταῖς κρισιμωτάταις ἡμέραις τοῦ τε ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου βίου. Ἡ δύναμις, ἣν ἐξήσκει ἡ οἰκογένεια τῶν Μεδίκων ἐν Φλωρεντία κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, δὲν κατέλαβε τέλος τὸ ἀνεξάρτητον φρόνημα τοῦ Γραμματέως τῆς δημοκρατίας. Ἐν τῷ ἱστορικῷ τούτῳ ἔργῳ, ἀρίστῳ ὑποδείγματι πραγματικῆς ἱστορίας, διαπνέει ὄντως ἀρχαϊκὴ αὔρα, ὑπομιμνήσκουσα τὰ κλασικώτατα ἔργα τῆς ἀρχαίας ἱστοριογραφίας.

Ἡ περὶ πολεμικῆς τέχνης πραγματεία τοῦ ἀνδρὸς εἶνε ἕκτακτον βιβλίον διὰ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἐδημοσιεύθη. Δύναμις ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἔννοιαν, σκέψις ἀπαραμίλλου πολιτικοῦ ἀνδρὸς, εἰσδύοντος βαθύτατα εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῶν, πεῖρα προσωπικῆ, ἣν δὲν ἀντλεῖ τις ἐκ τῆς σοβαρᾶς μόνον μελέτης καὶ ἀντιλήψεως τῶν χρονικῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μελετῶν καὶ παρατηρήσεων περὶ τῶν συγχρόνων γεγονότων, φιλοπατρία, πάντα ταῦτα ἀπετέλεσαν τὴν ἀφετηρίαν τῆς περιωνύμου ταύτης πραγματείας. Εἶνε αὕτη τὸ πόρισμα τῆς σκέψεως ἀρτίου πολιτικοῦ ἀνδρὸς, ὑποθῆκαι περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν δύναται λαός τις νὰ τηρήσῃ ἢ νὰ διεκδικήσῃ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ καὶ τὴν αὐτονομίαν. Αἱ θεωρίαι τοῦ Μακιαβέλλη περὶ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ, περὶ μονίμων

στρατῶν, μεγάλην ἐντύπωσιν ἐμποιήσασαι, καθ' ὃν χρόνον ἐδημοσιεύθησαν, κέκτηνται μέχρι τῆς σήμερον ἀξίαν, παρὰ τὴν κατὰ τὸν ἐνεστῶτα ἰδίᾳ αἰῶνα ἀνάπτυξιν τῆς πολεμικῆς τέχνης. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἔγραψε μετὰ τὴν ἔκπτωσιν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, φρονῶν, ὅτι ἠδύνατο ἔτι νὰ ἐμπνεύσῃ στρατιωτικὸν μένος καὶ πολεμικὴν ἀρετὴν εἰς τὴν ὀσημέραι ἐκφυλιζομένην πατρίδα αὐτοῦ. Ἦλπιζεν, ὅτι ἤθελε διεγείρῃ τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν μίμησιν τῶν στρατιωτικῶν ἀρετῶν τῶν Ῥωμαίων, προβάλλων ὑπόδειγμα εἰς ἀναξίους καὶ ἐπιλήσμονας ἀπογόνους. Ἀλλ' εἶχε παρέλθῃ πλέον ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν ἠδύνατο νὰ πραγματωθῇ ὁ πόθος οὗτος τοῦ Μακιαβέλλη. Ἡ Ἰταλία τῆς Ἀναγεννήσεως, δούλη τῶν *Condottieri*, ἔρμαιον τῆς φιλάρπαγος τῶν ξένων φιλοδοξίας, περιπίπτουσα ἀπὸ πλάνης εἰς πλάνην καὶ ἀπὸ καταστροφῆς εἰς καταστροφήν, καθίσταται μετὰ βραχὺν χρόνον ἡ κλασικὴ γῆ τῶν νεκρῶν, πράγματι γεωγραφικὴ ἔκφρασις, οὐχὶ ἔθνος, οὐχὶ λαός, ἀλλ' ἄθροισμα πολιτειῶν, διὰ τῆς γλώσσης μόνον συνδεδεμένων, δι' οὐδενὸς δ' ἄλλου δεσμοῦ. Ὅπου ἐλλείπει ἡ ἠθικὴ ἰδέα, ὅπου δὲν λειτουργεῖ τὸ καθῆκον ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην αὐτοῦ ἔννοιαν, ὅπου τὸ ἄτομον μεριμνᾷ μόνον περὶ τῶν ταπεινοτάτων συμφερόντων, τὸ σύνολον ἐξαφανίζεται· ἀλλὰ μετ' αὐτοῦ ἐξαφανίζεται καὶ ἡ πατρὶς, ἡ τιμιωτάτη καὶ εὐγενεστάτη τῶν ἠθικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἐπιδιώκοντας ἂν μὴ τὴν πρόοδον, ἀλλὰ τοῦλάχιστον τὴν συντήρησιν ἑαυτοῦ καὶ τὴν σωτηρίαν.

Δ'.

Ὁ Πλάτων, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Ἀριστοτέλης, πάντες ἐν γένει οἱ περὶ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης μελετήσαντες ἢ πραγματευθέντες ἐν Ἑλλάδι, μεγίστην ἀπέδιδον σημασίαν ταύτῃ, ὡς τῇ κατ' ἐξοχὴν ἐρμηνευοῦσιν καὶ ἀποκαλυπτοῦσιν τὴν μέθοδον καὶ τὰ μέσα, δι' ὧν ἐπιτυγχάνεται ὡς ἄριστα τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ὁ σκοπός. Ἡ πραγματώσις τῆς ἀρετῆς, ὡς ὑγείας, κάλλους καὶ εὐεξίας τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, τοῦτο τυγχάνει ὁ σκοπὸς τῆς πολιτείας. Αὕτη προώριστα νὰ ὁδηγήσῃ κατ' ἐξοχὴν τὸν ἀτομικὸν ἄνθρωπον, τὸν ἐπίγειον τοῦτον μικρόκοσμον, πρὸς τὸν ὑπέρτατον κόσμον τῆς ιδέας καὶ τῆς εὐημερίας. Ἡ ἔρευνα αὐτῆς ἄρα καὶ ἡ μελέτη εἶνε τὸ ἄκρον ἄωτον, ὅπερ δύναται νὰ φθονήσῃ καὶ νὰ ἐπιζητήσῃ πᾶς ἀγαθὸς ἄνθρωπος, διαφερόμενος κατ' ἐξοχὴν νὰ παράσχῃ τὰς ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς αὐτοῦ ὑπηρεσίας τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει. Ὁ τοιοῦτος δὲν εἶνε κοινὸς τις θνητός. Ἐρευνῶν τοὺς νόμους τῆς ὀργανώσεως καὶ λειτουργίας τῶν πολιτικῶν κοινωνιῶν, ἀποκαλύπτων, ἐκ τῆς ψυχολογικῆς ἐρεύνης τοῦ τε ἀτομικοῦ καὶ τοῦ περιληπτικοῦ ἀνθρώπου, ὡς καὶ ἐκ τῶν δεδομένων τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἱστορικῆς σταδιοδρομίας, τοὺς νόμους, καθ' οὓς ἡ κοινωνία δύναται νὰ προαχθῇ καὶ νὰ εὐδοκιμήσῃ, παρέχει ὑψίστην ὑπηρεσίαν. Ὁ τοιοῦτος ἀνὴρ εἶνε ἀρχιτέκτων ἐν τῇ ὑψίστῃ ἐννοίᾳ.

τῆς λέξεως. Τυγχάνει οἶονεὶ προφήτης ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν. Ἀποστολὴν ἔχει νὰ καταδείξῃ εἰς αὐτοὺς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐν δεδωμένῳ χρόνῳ δύνανται νὰ συνκισθανθῶσι τὴν κατατρύχουσαν νόσον, νὰ καταπολεμήσωσι πᾶσαν κακίαν καὶ πειρασμόν, ἐπαπειλοῦντα τὴν ἱστορικὴν αὐτῶν ὑπόστασιν. Τοιαύτη ἔξοχος ὑπηρεσία καθίστησιν ἀναμφιλέκτως τοὺς ἀποκαλύπτοντας καὶ ἐρμηνεύοντας αὐτήν, εἴτε ἐν τῇ θεωρητικῇ ἀντιλήψει, εἴτε ἐν τῇ θετικῇ πραγματώσει καὶ χρησιμοποιοίῃ, ἐκ τῶν κρατίστων ἐργατῶν τῆς ἀνθρωπίνης προόδου καὶ εὐημερίας.

Ὁ Μακιαβέλλης ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἀνδρῶν τούτων, διεκδικῶν ἐπιφανῆ περιωπὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, ἥτις μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη οὐδένα ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἀνώτερον θεωρητικόν. Ὅπως ὁ Βάκων μετέβαλε τὴν μέθοδον τῆς σκέψεως, ἥτις μέχρι τῶν χρόνων αὐτοῦ, ἰδίᾳ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, ἐκράτει, τεμῶν νέας τρίβους καὶ ἀποκαλύψας καθαρωτέρους ὀρίζοντας ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, οὕτω καὶ ὁ Μακιαβέλλης. Βάκων τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, ὑπὸ πᾶσαν δ' ἔπουψιν ἐφάμιλλον αὐτῷ κατὰ τὴν ἔρευναν καὶ τὸν πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ἔρωτα πνεῦμα, ἀπηλευθέρωσε τὴν πολιτικὴν ἰδέαν ἀπὸ τῆς αὐθεντίας τῆς θρησκευτικῆς ἀπόψεως, δούς αὐτῇ νέαν τροπὴν καὶ νέον χαρακτῆρα ἐν τε τῇ θεωρίᾳ καὶ ἐν τῇ πράξει. Υἱὸς μητρὸς μουσοτραφοῦς, ποιητρίας μάλιστα, τρόφιμος τῆς ἑλληνικῆς μαθήσεως καὶ ἐπιστήμης, οἰκεῖος

τῶν ἐξοχωτάτων φιλολόγων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τοῦ Ἀρετίνου, τοῦ Πογγίου καὶ τοῦ Σκάλα, εἶχεν ἐκμυζήσῃ ἐν τοῖς λειμῶσι τῆς ἀρχαίας σοφίας τὸ κλασικὸν ἐκεῖνο νέκταρ, ὃ περ, ὡς τὸ μάννα τῆς παραδόσεως, εἶχε διαθρέψῃ καὶ ἐπιρρώσῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον, διασπᾶσαντα τὸ πρῶτον ἤδη τὰ δεσμὰ τῆς πνευματικῆς δουλείας. Οὕτως ἡ πολιτεία τοῦ Μακιαβέλλη εἶνε μὲν ἡ πολιτεία τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πολυβίου, σύνοψις καὶ ἐπιτομὴ τῆς μεγάλης πολιτικῆς τέχνης τῶν Ρωμαίων, ἀλλ' ἅμα καὶ τὸ ὑπόδειγμα τῆς νέας πολιτικῆς μεθόδου, ἣν ἤρξατο, κατ' ἀνάγκην ἱστορικὴν, ἐγκαινίζων ὁ εὐρωπαϊκὸς κόσμος ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ μέσου αἰῶνος.

Οἱ χριστιανικοὶ αἰῶνες εἶχον ἀνακηρύξῃ ὡς ὑπέρτατον αὐτῶν πολιτικὸν δόγμα τὸ λόγιον τοῦ Παύλου — ἀπὸ Θεοῦ πᾶσα ἐξουσία. Οἱ δύο μέγιστοι θεωρητικοὶ τοῦ δυτικοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου, ὁ ἱερὸς Αὐγουστίνος καὶ Θωμᾶς ὁ Ἀκρινάτης, εἶχον ἀναλύσῃ τὸ δόγμα τοῦτο μετὰ πολλῆς διαλεκτικῆς, οἱ δὲ Ρωμαῖοι Ποντίφικες ἐπεζήτησαν παντὶ τρόπῳ νὰ εὐρύνωσι τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ χάριν ἰδίων συμφερόντων καὶ σκοπῶν. Οὕτως ἐπεζητεῖτο ὑπὸ τοῦ Βατικανοῦ τὸ παγκόσμιον κράτος τοῦ Πάπα ἐπὶ τῆς συνειδήσεως λαῶν τε καὶ κυβερνήσεων.

Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἐρείδεται ἰδίᾳ ἐπὶ τοῦ δυασμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, ἀντιπροσωπευομένου ἐν τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τοῦ

σώματος καὶ τοῦ πνεύματος. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀρχῆς τοῦ δυασμοῦ τούτου ἠρμηνεύθη ἡ πολιτικὴ ἰδέα τοῦ μεσαίωνα ὑπὸ τῶν θεωρητικῶν. Τὸν μὲν ἠθικὸν κόσμον παρίστησιν ἡ Ἐκκλησία, ὁ ὑπέρτατος ποντίφιξ, τὸν δὲ φυσικὸν ἡ πολιτεία, ὁ μονάρχης. Ἀλλ' ὅπως τὸ πνεῦμα τυγχάνει ὑπερτερον τοῦ σώματος, οὕτω καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία ὀφείλει αὐτοδικαίως νὰ εἶνε ὑπερτέρα τῆς πολιτικῆς. Ὁ μέγας θεολόγος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὁ ἄγγελος τῆς Σχολῆς, Θωμᾶς ὁ Ἀκρινάτης, ἀνέπτυξεν ἤδη κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα τὴν θεωρίαν ταύτην, διὰ μακρῶν ἐρμηνεύων τὴν ἔννοιαν αὐτῆς εἰς τὸν τότε βασιλέα τῆς Κύπρου. Κατ' αὐτόν, ἡ ἐθνικὴ ἀρχαιότης ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψει μόνον τὸν ἐπίγειον ἄνθρωπον, ἦτο ἀφωσιωμένη εἰς τὰ ἐγκόσμια πράγματα.

Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα οἱ θρησκευτικοὶ λειτουργοὶ ἦσαν κατώτεροι τῶν πολιτικῶν λειτουργῶν, τῶν βασιλέων. Ἀλλ' ἐν τῷ νέῳ νόμῳ ὑπερτερεῖ τὸ ἱερατεῖον, λαμβάνον τὴν πρωτοβουλίαν, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ οὐράνια πράγματα. Οἱ βασιλεῖς ἄρα ὀφείλουσι νὰ εἶνε ὑπήκοοι τῶν ἱερέων. Ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης ἀντιλήψεως τοῦ κόσμου εἶνε, κατὰ τὸν θεωρητικὸν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἡ παντοκρατορία τοῦ Πάπα. Οὗτος εἶνε ὁ ἐπὶ τῆς γῆς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὑπὸ τοιαύτην δ' ἔννοιαν ὑπέρτερος τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Αὐτοκράτορος. Τὸ πνεῦμα δεσπόζει τοῦ σώματος, εἶνε ἡ κινητήριος αὐτοῦ δύναμις καὶ ἡ πνευματικὴ· ἄρα ἡ ἐκκλησιαστικὴ

ἐξουσία δικαιούται νὰ ἡγῆται τῆς κοσμικῆς, τῆς πολιτικῆς.

Αὕτη εἶνε ἡ περιώνυμος θεωρία τῶν δύο ξιφῶν τοῦ μέσου αἰῶνος, τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ κοσμικοῦ, τοῦ οὐρανίου καὶ τοῦ ἐπιγείου, τοῦ μὲν πρώτου ἐκπροσωποῦντος ἐν τῇ συμβολικῇ τῶν χρόνων ἐκφράσει τὴν θρησκευτικὴν, τοῦ δὲ δευτέρου τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Προῆλθεν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐν Εὐρώπῃ ἡ πολλὴ ἐκείνη ἔρις καὶ πάλῃ, καταστροφή καὶ ἐρήμωσις. Γουέλφοι καὶ Γιβελλῖνοι, ὡς ἐκαλοῦντο οἱ προσήλυτοι τῶν δύο τούτων ἀρχῶν, τῶν ἀμφισβητουσῶν τὸ ἐν Εὐρώπῃ κράτος, διετέλουν ἐπὶ αἰῶνας ἀντιμέτωποι ἀλλήλοις πολέμιοι ἀδιάλλακτοι. Τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα ἀνάπτει μᾶλλον ἢ καταπαύει τὴν πυρκαϊάν. Ἡ θεωρία λαμβάνει χυδαιοτάτην ἐξέλιξιν καὶ ὑπόστασιν, ὅπως ἠρμηνεύετο, πανταχοῦ μὲν τῆς Εὐρώπης, ἀλλ' ἰδίᾳ ἐν Ἰταλίᾳ. Παρέρχονται αἰῶνες μισαλλοδοξίας, διωγμῶν, ἀνοσιῶν βασιανιστηρίων τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, διατασσομένων ὑπὸ τῆς θρησκευτικῆς ἐξουσίας. Ὁ ἱερεὺς εἶνε ὁ θύτης καὶ ὁ ἀνθρωπος τὸ θυμὸν δὲν προσφέρεται βεβαίως ἀνθρωπίνῃ θυσίᾳ εἰς τὸν θεὸν τοῦ ἐλέους καὶ τῆς ἀγάπης ἐπὶ τοῦ χριστιανικοῦ βωμοῦ, κατὰ τὴν μέθοδον τῶν ἀγρίων ἢ βαρβάρων λαῶν, ἀλλ' ἡ ἤδη προσφερομένη ἀνθρωπίνῃ θυσίᾳ εἶνε πολλῶ ἀνοσιωτέρα, ἔνεκα τῶν αἰτίων, δι' ἃ τοῦτο συμβαίνει. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, ὑπερτερεῖ τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ μόνον ὅπως ἐννοεῖ αὐτὸ ὁ ἱερεὺς, τὸ πνεῦμα ἐν τῇ ἀληθινῇ αὐτοῦ δυνάμει καὶ ἐννοία εἶνε προ-

γεγραμμένον. Οὐκὶ τοῖς ἀντιφρονοῦσιν ! Ἡ μεγάλη ἀνθρωποθυσία Ἀρνόλδου τοῦ ἐκ Βρεσκίας, τοῦ ἐκ Βοημίας Ἰωάννου τοῦ Οὔσσίου, Ἰερωνύμου τοῦ Σαβοναρόλα, Ἰορδάνου Βρούνου, τοῦ Βανίνη, ἡ καταδίωξις τοῦ Γαλιλαίου, προστιθεμένων τοσοῦτων ἄλλων ἀνθρωποθυσιῶν τῶν μυστικῶν δικαστηρίων (Fehmgerichte) καὶ τῶν τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως, τῶν λυμαινομένων ἐπὶ αἰῶνας τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον, ἀπορρέουσι κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης τῆς ὑπεροχῆς τοῦ πνεύματικοῦ ζήφους, τολμώσης ν' ἀμφισβητήσῃ τὸ ἀλάθητον αὐτοῦ καὶ τὸ ἀναμάρτητον.

Ἄλλὰ μετὰ τῆς ἀναγεννήσεως ἄρχεται ἐκδηλουμένη νέα ὅλως τῶν πραγμάτων καὶ ἀσφαλεστέρα ἀντίληψις, ἡ ἀποκάλυψις τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τοῦ ἠθικοῦ ἐν τῷ βίῳ μικροκόσμου, ὡς τοῦ παράγοντος, δι' οὗ ἐξελίσσεται ἡ κοινωνικὴ δράσις. Ταύτης δὲ τῆς νέας ἠθικῆς ἀντιλήψεως, ἣν ὀφείλει κατ' ἐξοχὴν ἡ ἀνθρωπότης εἰς τὴν παλιγγενεσίαν τῆς ἐλληνικῆς ιδέας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως, ἠρμήνευσε τὴν ἔννοιαν ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ θεωρίᾳ ὁ Μακιαβέλλης. Ἐντεῦθεν οἱ τίτλοι αὐτοῦ, ὡς πατὴρ τῆς νέας πολιτικῆς ἐπιστήμης. Ἦτο ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐθνικός, κατὰ τὴν εὐγενεστάτην ἔννοιαν τῆς λέξεως. Χριστιανὸς Ἰταλός, ἐμφορούμενος τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς, ἀλλ' ἅμα καὶ μύστης τῶν ἀπορρήτων τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ κόσμου. Δὲν ἐπίστευε μόνον, πρὸ παντὸς ἐσκέπτετο, ὡς φιλόσοφος ἐκ τῶν γενναιοτάτων τῆς ἐλληνικῆς ἀκμῆς. Μέχρις αὐτοῦ ἐλάχιστοι

εἶχον ἀποτολμήσῃ νὰ ἐμπιστευθῶσιν εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις. Τὸ αὐτὸς ἔφα, τὸ πιστεψε καὶ μὴ ἐρεῦνα ἦσαν δόγματα τῶν χρόνων ἐκείνων, ὧν τὸ κῦρος οὐδεὶς ἠμφισβήτηι. Βαθὺ καὶ ἀνεξάρτητον πνεῦμα ὁ Μακιαβέλλης, ἠδιαφόρει διὰ τὸ δόγμα· κατ' αὐτὸν ἡ οὐσία, ἡ ἀλήθεια τῶν πραγμάτων ἔπρεπε νὰ εἶνε ὁ σκοπὸς τοῦ ἐρευνηντος.

Ἐσκέπτετο νὰ καταστῇ ὁ Μακιαβέλλης οὐχὶ μόνον θεωρητικὸς τῆς πολιτείας, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν μεταρρυθμιστὴς αὐτῆς, προφήτης νέου κόσμου. Ἐν τούτῳ δὲ κεῖται ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἀνδρός καὶ ἡ σημασία. Ἀποστολὴ αὐτοῦ δὲν ἦτο μόνον ν' ἀναγράψῃ ἀφηρημένην θεωρίαν, ἀλλὰ νὰ καταδείξῃ τὰ ἐσφκλμένα. Ταῦτα φρονῶν, δὲν ἐδίστασε νὰ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐπογῆς, ὡς ὁ Δάντης, νὰ εἰσέλθῃ φοβερὸς καὶ ἀμείλικτος ἐντὸς τῶν ἀνοσίων κύκλων, ὧν μέσῳ αὐτὴ ἐστρέφετο ἀμικτωλὴ, νὰ καυτηριάσῃ, νὰ ἀναθεματίσῃ, νὰ ἀποκαθάρῃ.

Μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἀνθρωπίνη, ἀλλ' ἰδία, ὅπερ μάλλον διέφερεν αὐτόν, ἡ ἰταλικὴ σωτηρία.

Ἡ ἀληθὴς θρησκευτικὴ ἰδέα τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶχε παρανοηθῆ τέλεον ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐγκαθιδρύσεως αὐτοῦ ἐν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει. Ὁ Χριστιανισμὸς, ἀγωνιζόμενος πρὸς τὰ παρακμάσαντα τέλεον θρησκευτικὰ συστήματα, ὧν πάντα σχεδὸν ἠρμήνευον τὸν ἀνθρώπινον βίον παχυλότατα καὶ αἰσθητικώτατα, ἀμφισβητῶν τὸ ἐπίγειον αὐτῶν κρά-

τος, ὑπεδείκνυεν εἰς τοὺς προσηλυτιζομένους καὶ πιστεύοντας, ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλος ἐκτὸς τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν κόσμος, ὁ κόσμος τῆς ιδέας καὶ τῆς θείας θεωρίας. Ἦτο ἡ ἄνω Ἱερουσαλήμ, ἡ θεία πολιτεία, ἐν ἣ ἔμελλον νὰ ἐγκαταστῶσι μιᾷ τῶν ἡμερῶν, κατόπιν ἐναρέτου ἐπὶ τῆς γῆς βίου. Τὰ πρὸς κτῆσιν αὐτῆς διδάγματα δὲν ἦσαν βεβαίως ἀντίθετα ὅλως πρὸς τὸν ἀνθρώπινον σκοπὸν. Ἀλλὰ καὶ δὲν συνετέλουν τέλει πρὸς τὴν ἀληθῆ πρόοδον. Ὁ ἄνθρωπος, ἀδιαφορῶν περὶ τοῦ κόσμου τούτου, καταφρονῶν αὐτοῦ ἢ ὀλιγωρῶν, ἀστοχεῖ ἐν τῷ προορισμῷ, ὃν ἔθηκεν ἡ φύσις. Ἡ δὲ χριστιανικὴ διδασκαλία, κατὰ τε τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν, ἐρεισθεῖσα ἐπὶ τοῦ δόγματος τούτου, κηρύξασα τὸν μοναχικὸν βίον ὡς τὸ ἄκρον ἕωτον τῆς ἀποστολῆς παντὸς ἀνθρώπου, συνετέλεσεν οὐ μικρὸν εἰς τὴν παρακώλυσιν τοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ αἰῶνας.

Διαμαρτυρόμενος κατὰ τῶν δογμάτων τούτων ὁ Μακιαβέλλης ἀπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ἐλληνικῆς συνειδήσεως, ἐπικρίνει τὰς ἀρχὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ, οἷος ἀπὸ αἰῶνων ἠρμηνεύετο, ἀπολογούμενος ὑπὲρ κοσμικωτέρας καὶ ἀνθρωπινωτέρας ιδέας. Τὸ κρατοῦν δόγμα δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸν ἀληθῆ σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, ὅστις εἶνε ὁ αὐτός. Ἐντεῦθεν ἡ κοινωνικὴ ἐξάντλησις καὶ ἀτονία. Ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ, λέγει, στέφει τὰς ἀρετὰς τῆς ταπεινοφροσύνης καὶ τῆς ἀσκήσεως μᾶλλον ἢ τὰς ἀρετὰς τῆς δράσεως. τίθησι τὴν ὑπερτάτην εὐδαιμονίαν ἐν τῇ

ταπεινότητι, ἐν τῷ ἐξευτελισμῷ, ἐν τῇ περιφρονήσει τῶν ἀνθρώπων. Οὕτως ὁ ἄνθρωπος ἀπόλλυσι τὴν ἀληθινὴν ἑαυτοῦ συνείδησιν. Πόσον διάφορος ἦτο ἡ ἀρχαία τῶν Ἑθνικῶν, τῶν μὴ Χριστιανῶν θρησκεία! Δι' αὐτὴν τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸν ἐνέκειτο ἐν τῇ ψυχικῇ μεγαλοφροσύνῃ, ἐν τῇ πνευματικῇ ρώμῃ· ταῦτα εἶνε πλεονεκτήματα, κρατύνοντα τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος, ἐμπνέοντα πίστιν εἰς ἑαυτό, αὐτοπεποίθησιν, ἥτις τυγχάνει ἢ κατ' ἐξοχὴν ἀφετηρία τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ δράσεως αὐτοῦ καὶ ἀποστολῆς
